

УДК 343.81

Е. Г. Стоматов

кандидат юридичних наук, доцент,
суддя Комунарського районного суду м. Запоріжжя**МАЛІ ГРУПИ ЗАСУДЖЕНИХ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПРОЦЕС ПРАЦЕВИКОРИСТАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ**

У статті охарактеризовано малі групи засуджених, що утворюються у виправних установах, з'ясовано кореляційний зв'язок між різновидами цих груп і їх ставленням до праці засуджених у місцях позбавлення волі.

Ключові слова: праця, засуджені, малі групи засуджених, виправна установа.

Інтенсивність процесу інтеграції в малі групи та їх подальше оформлення в різні види (позитивної, нейтральної чи негативної спрямованості) залежить від низки чинників, зумовлених особливостями режиму виконання й відбування покарання в колоніях різного рівня безпеки, а також кримінально-правових, кримінологічних і кримінально-виконавчих характеристик членів таких груп і спрямування їх діяльності. Втім, будь-яка з таких груп тією чи іншою мірою впливає на процес відбування/-виконання покарання у виправних установах.

Праця засуджених виконує функцію запобіжника проти деградації особистості, вона є важливим засобом ресоціалізації особи за умови прагнення й набуття перспектив на майбутнє у свідомості засуджених [5, с. 237].

За результатами проведеного нами дослідження серед працівників установ виконання покарань встановлено, що, на думку 47% респондентів, однією з умов вчинення злочинів і правопорушень у виправних установах є неповна трудова зайнятість засуджених і низька оплата праці, близько 50% респондентів вважають, що належна трудова зайнятість засуджених є ефективним заходом запобігання правопорушенням і злочинам, у тому числі тим, що вчиняє група, а також сприятиме покращенню оперативної обстановки в місцях позбавлення волі.

Мета статті – охарактеризувати малі групи засуджених, що утворюються у виправних установах, з'ясувати кореляційний зв'язок між різновидами цих груп і їх ставленням до праці засуджених у місцях позбавлення волі.

Право засуджених на оплачувану працю, організовану відповідно до вимог законодавства про працю, у тому числі щодо тривалості, умов і оплати праці тощо, регламентовано в Главі 18 КВК "Праця засуджених до позбавлення волі", що гарантує їм право брати участь у трудовій діяльності, а також абз. 3 ч. 1 ст. 118 КВК, згідно з яким праця засуджених регламентована Кодексом законів про працю України (далі – КЗпУ). Чинне кримінально-виконавче законодавство передбачає ряд особливостей залучення засуджених до праці залежно від: виду й рівня безпеки ви-

правної колонії; виду ділянки СПС виправної колонії, в якій тримають засуджених до позбавлення волі; поведінки засудженого під час відбування покарання (схильність до втечі, напад на адміністрацію чи інших засуджених, перебування на профілактичному обліку); віку та статі засуджених; наявності інфекційних, тяжких соматичних захворювань і психічних відхилень у поведінці (в тому числі – схильність до самогубства); інших підстав, передбачених чинним законодавством.

Поряд з цим кримінально-виконавчим законодавством передбачені загальні умови праці засуджених до позбавлення волі, які здебільшого визначають обмеження щодо виду робіт і посад та не залежать від виду й рівня безпеки (режиму) виправної колонії. Так, п. 2 Розділу XXI Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [6] забороняє використовувати засуджених до позбавлення волі на всіх роботах і посадах у територіальних органах управління ДПтС, адміністративних будівлях, у яких розміщують персонал з охорони установ виконання покарань; у приміщеннях, де розміщені зброя, спецзасоби та службова документація; на роботах, пов'язаних з устаткуванням для множення документів радіотелеграфною та телефонною технікою (за винятком лінійних monterів у присутності представників адміністрації установ виконання покарань); на посадах продавців, бухгалтерів-операціоністів, касирів, завідувачів продовольчих і речових складів, комірників; на роботах, пов'язаних з обліком, збиранням і видачею медикаментів, а також вибухових і отруйних речовин; як фотографів, зубопротезистів, водіїв легкових і оперативних автомобілів і мотоциклів; на посадах з підпорядкуванням їм вільнонайманих працівників; на роботах, що пов'язані з обслуговуванням і ремонтом технічних засобів охорони й нагляду; на роботах, що пов'язані з наданням медичної допомоги.

Розглянемо питання впливу малих груп засуджених на процес залучення засуджених до праці детальніше.

Під групами позитивної спрямованості розуміють неформальні об'єднання засуджених, діяльність яких не суперечить порядку та умовам відбування покарання, а також може сприяти реалізації завдань, що стоять перед УВП. До складу такої групи, як правило, входять засуджені, які належать до активного типу засуджених (особи з вираже-

ною позитивною спрямованістю, яких характеризують активною участю в трудовому процесі, ініціативним ставленням до навчання, ретельністю у виконанні доручень, позитивним впливом на інших членів групи) та резервного типу (засуджені, які беруть участь у трудовому процесі, в навчанні, але їх поведінку характеризують незначною ініціативністю). Проте слід зазначити, що за умови більш-менш стабільної діяльності таких неформальних груп засуджених адміністрація КВУ має докласти максимальних зусиль для набуття нею форми самодіяльної організації засуджених (ради колективів колоній і відділень соціально-психологічної служби тощо), діяльність яких регламентована ст. 127 КВК і які спрямовані на розвиток у засуджених корисної ініціативи, соціальної активності, нормальних міжособистісних відносин, участі у вирішенні питань організації праці, навчання, відпочинку, побуту, впливу на виправлення засуджених, розвитку суспільно корисних зв'язків.

На думку провідних фахівців у галузі кримінально-виконавчого права, подібні самодіяльні організації створюють в УВП з метою підтримки та розвитку позитивної ініціативи в засуджених, оскільки саме вона є запорукою ефективності виховного процесу в місцях позбавлення волі, й це підтверджує багатовікова практика [5, с. 254]. За умови ж напруженої обстановки у КВУ (відкрите протистояння груп негативної спрямованості з адміністрацією КВУ, агресивна поведінка проти засуджених з боку членів таких груп, загрози фізичної розправи щодо активу засуджених) група позитивної спрямованості може діяти й без оформлення та набуття статусу формальної самодіяльної організації задля забезпечення дотримання прав засуджених і їх безпеки. Внаслідок особливостей контингенту засуджених, а також специфіки режиму відбування покарання кількість груп позитивної спрямованості може різнитися залежно від виду виправної колонії.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що найбільша кількість таких груп діє в колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами утримання (відкритого типу) та в колоніях мінімального рівня безпеки з загальними умовами утримання. Крім того, в разі, якщо співпраця з адміністрацією чітко визначена нормативною базою, це не означає, що участь у роботі самодіяльної організації є дійсно власним бажанням засудженого.

Засуджених, які входять до складу групи нейтральної спрямованості, характеризують пасивним ставленням до застосовуваних адміністрацією виправної колонії засобів виправлення. Такі групи не вирізняються високим рівнем організації, а мета їх спільної діяльності не суперечить вимогам режиму відбування покарання. Основний мотив об'єднання в групи для таких засуджених – максимально пристосуватися до умов місць позбавлення волі. До груп невизначеної спрямованості можна віднести групи за інтересами: віряни, земляки тощо. Переважно такі групи об'єднують засуджених з невизначеною спрямованістю, які вагаються у виборі стратегії своєї поведінки, і їх вчинки

великою мірою залежать від конкретної ситуації. За даними проведеного нами дослідження, саме групи нейтральної спрямованості домінують у місцях позбавлення волі.

Групами негативної спрямованості є неформальні об'єднання декількох засуджених, для яких характерні порушення режиму, негативне ставлення до будь-яких форм позитивного впливу, підвищена конфліктність тощо. Діяльність таких груп протилежна діяльності адміністрації. Мотивом об'єднання в такі групи є забезпечення кращих, порівняно з іншими засудженими, умов відбування покарання їхніми членами шляхом вчинення правопорушень. Розглянуті групи відрізняються від інших неформальних об'єднань засуджених вищим рівнем організації, згуртованості її членів, найбільшою інтенсивністю неофіційних відносин, мають зазвичай яскраво вираженого лідера.

Утворення та функціонування груп негативної спрямованості в місцях позбавлення волі негативно позначається на процесі виконання й відбування покарання в межах виправної колонії. Характер цього впливу визначають, насамперед, насадженням норм кримінальної та тюремної субкультури як серед членів подібних груп, так і серед інших засуджених. Раніше ми вже зазначали [4], що нормативна система мікросередовища засуджених спрямована, з одного боку, на поділ засуджених залежно від різних міжособистісних позицій, а з іншого – на консолідацію засуджених як спільності при системі відносин "засуджені – адміністрація". Цим і визначають спрямованість групових норм на фіксацію й збереження певного статусу в співтоваристві, несхвалення виконання офіційних приписів (тобто вимог адміністрації УВП) і заохочення взаємодопомоги засудженим, що потрапили у важкі умови.

Особливе місце серед цих норм посідають ті, які спрямовані на забезпечення привілейованого становища "авторитетів", і норм, що складають через необхідність самозбереження цієї категорії засуджених. Так, зокрема, найпоширенішим правилом кодексу їх поведінки, якого вони мають неухильно дотримуватися, є заборона займатися будь-яким видом непривілейованої праці або робіт, пов'язаних з виконанням вимог адміністрації. Хоча останнім часом подібні вимоги дещо пом'якшилися (заборону поширюють тільки на роботи з благоустрою виправних колоній, ремонту загороджувальних споруджень тощо), але й дотепер нерідкі випадки відмови від роботи через дотримання кримінально-злочинських традицій і звичаїв. При вивченні особових справ засуджених нам зустрічалися непоодинокі випадки накладення стягнень за відмову від праці (від 3–4 до 15–25 стягнень).

Як відомо, залучення засуджених до праці має певну специфіку внаслідок особливостей режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі, особливо в колоніях максимального рівня безпеки, через вимогу роздільного залучення до праці не тільки різних категорій засуджених, а й засуджених з різних камер чи локальних діляниць. Адміністрація таких установ змушена, виконуючи вимогу забезпечення

працею засуджених, допускати до виконання робіт засуджених з різних камер, що зводить нанівещ зусилля з забезпечення їх жорсткої ізоляції. Відсутність можливості залучення до праці всіх категорій засуджених створює неабиякі проблеми в роботі з запобігання девіантній поведінці серед засуджених, розвінчання авторитету особливо небезпечних лідерів. З іншого боку, така ситуація призводить до зменшення вагомості саме цього атрибуту підтримки іміджу та авторитету членів групи негативної спрямованості та їх лідерів пропорційно наявній можливості адміністрації виправної установи забезпечення засуджених працею.

Також ця проблема ускладнюється існуючими в законодавстві суперечностями щодо правової сутності праці засуджених з огляду на визнання її примусовою, обов'язковою чи добровільною, адже розгляд праці засуджених як обов'язку, на думку провідних фахівців, суперечить міжнародним актам, а визнання її правом не узгоджується з визнанням відмови від праці як порушення вимог режиму [1]. Також непоодинокими є згадування про певного роду зловживання з боку адміністрації КВУ щодо прав засуджених на працю та на гідний рівень її оплати, випадки незаконного маніпулювання з працею засуджених (документальне оформлення праці засуджених не відповідає реальним обставинам) тощо. Ці недоліки використовує актив групи негативної спрямованості для роздмухування конфронтації між засудженими та адміністрацією.

Висновки. На підставі проведеного дослідження ми дійшли висновку, що характеристика офіційних і неофіційних малих груп засуджених як позитивних, нейтральних і негативних безпосереднім чином визначають й через ставлення засуджених – членів тієї чи іншої групи до праці під час відбування покарання.

Члени груп позитивної спрямованості – особи з вираженою позитивною спрямованістю, яких характеризують активною участю у трудовому процесі.

Засуджених, які входять до складу групи нейтральної спрямованості, характеризують пасивним ставленням до застосовуваних адміністрацією виправної колонії засобів виправлення, у тому числі в питанні праці. Здебільшого такі особи працюють і залучаються адміністрацією виправної ко-

лонії на роботи з благоустрою території та господарські роботи.

Ставлення членів груп негативної спрямованості до праці під час відбування покарання є однозначним – найпоширенішим правилом кодексу їх поведінки, якого вони мають неухильно дотримуватися, є заборона займатися будь-яким видом непривілейованої праці або робіт, пов'язаних з виконанням вимог адміністрації.

Вважаємо, що продумане реформування організаційно-правових засад праці засуджених у місцях позбавлення волі може сприяти покращенню ситуації в аспекті належної реалізації такого засобу виправлення та ресоціалізації, як праця засуджених. Врахування адміністрацією виправної колонії характеристики засуджених, у тому числі й з огляду на приналежність їх до різних малих груп, може бути дуже корисним при безпосередній організації працевикористання засуджених у виправних установах.

Список використаної літератури

1. Романов М. Праця засуджених. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. Права людини в Україні [Електронний ресурс] / М. Романов. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php>.
2. Стоматов Е. Г. Кримінальна субкультура та прогнозування поведінки засуджених в місцях позбавлення волі / Е. Г. Стоматов // Право та державне управління. – 2015. – № 1 (18). – С. 36–39.
3. Стоматов Е. Г. Передумови створення злочинних угруповань в місцях позбавлення волі / Е. Г. Стоматов // Інформаційне забезпечення протидії організованій злочинності : зб. наук. статей / [за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна]. – Одеса : ФЕНІКС, 2003. – С. 158–164.
4. Групи негативної спрямованості в місцях позбавлення волі: проблеми протидії : монографія / за заг. ред. Т. А. Денисової. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – 292 с.
5. Кримінально-виконавче право : навч. посіб. / [за ред. Т. А. Денисової]. – 2-ге вид., змін. і доп. – Київ : Істина, 2010. – 400 с.
6. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затв. наказом Міністерства юстиції України від 29.12.2014 р. № 2186 /5 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 4. – Ст. 209.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2015.

Стоматов Э. Г. Малые группы осужденных в местах лишения свободы и их влияние на процесс использования труда осужденных

В статье охарактеризованы малые группы осуждённых, создаваемые в исправительных колониях, и выяснена корреляционная связь между разными видами этих групп и отношение членов таких групп к труду осужденных в местах лишения свободы.

Ключевые слова: труд, осужденные, малая группа осужденных, исправительная колония.

Stomatov E. Small Groups of Convicts in the Places of Imprisonment and Their Influence on the Process of the Use of Labour of Convicts

In the article are described small groups of convicts, reated in penal colonies and are found out correlation connection between the different types of the segroups and relation of members of such groups to the labor of convicts in the place soft imprisonment.

On the basis of the undertaken research we came to the conclusion, that character of official and unofficial small groups of convicts as a positive, neutral and negative directly are determined

and through attitude of convicts – members of that or other group toward the labour during serving of punishment.

The members of groups a positive orientation – persons with a strong positive orientation that characterized his active participation in the labour process.

The convicts included the group a neutral orientation, characterized by the passive attitude adopted by the administration of the penal colony methods of correction, including in the question of labour. Mostly such persons are working and are involved by the administration of the penal colony to work from organization of public services and amenities of territory and farm works.

Attitude of members of groups a negative orientation toward labour during serving of punishment is unambiguous – the most wide-spread rule of the code of conduct should be adhere, there is prohibition to engage in any type of unprivileged labour or works related to implementation of requirements of administration.

Consider that thoughtful reformation of organizational and legal bases of the labor of convicts in places of imprisonment may help to improve the situation in the aspect of the proper realization of this mean of correction and socialization as a labour of convicts.

And taking into account by the administration of penal colony characters of convicts, including those which belong to the different small groups of convicts can be allow directly during organization of the use of labour of convicts in the penal institutions.

Key words: *labour, convicts, small group of convicts, penal colony.*